

Bidragstere

Agnes Andenæs er forsker ved *Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring – NOVA* i Norge. Hun er født i 1953, utdannet psykolog i 1980 fra *Universitetet i Oslo*, og har doktorgraden fra *Universitetet i Trondheim* i 1995. Tidligere har hun arbeidet som stipendiat og forsker ved *Psykologisk institutt, Universitetet i Trondheim*, og *Institutt for sosiologi og samfunnsvitenskap ved Universitetet i Oslo*. Hennes forskningsinteresser er knyttet til omsorg og utvikling, slik dette kan utforskes i vanlige, norske småbarnsfamilier, og etter hvert også i familier der barnevernet setter inn tiltak som skal bedre omsorgen og støtte utviklingen. Agnes Andenæs har utgitt *Foreldre og barn i forandring* på forlaget Pedagogisk Forum i 1996. Her presenterer hun også metodiske fremgangsmåter som er egnet til å få barn til å berette om sin sosiale deltakelse i sitt eget dagligliv. Hun har skrevet en rekke artikler om forholdet mellom familiebasert omsorg og offentlige tiltak og støtteformer, samt teoretiske artikler om forståelser av kjønn i psykologien. For tiden arbeider hun med et prosjekt om hva som skjer når barnevernet overtar omsorgen for barn mellom 6 og 12 år.

Liv Mette Gulbrandsen er forsker på *Psykologisk institutt* ved *Universitetet i Oslo* i Norge. Hun er født i 1949, utdannet psykolog fra *Universitetet i Oslo* i 1978, og avla doktorgraden samme sted i 1996. Artikkelen i denne boka er basert på hennes dr.gradsprosjekt som er en studie av jenter og gutters utvikling, slik disse prosessene formes gjennom ungenes deltakelse i et vidt spekter av relasjoner og dagliglivserfaringer. Hun har utgitt boka *I barns dagligliv. En kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling* på *Universitetsforlaget* i 1998. Gjennom de seneste år har hun deltatt i flere kvalitative studier av barn og familiers dagligliv

- Piaget, Jean. (1971). *Language and thought of the child* (3. utg.). London: Routledge & Kegan Poul.
- Polkinghorne, Donald. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. New York: State University of New York Press.
- Rogoff, Barbara. (1995). Observing sociocultural activity on three planes: participatory appropriation, guided participation, and apprenticeship. I J.V. Wertsch, P. del Rio & Am. Alvarez (red.), *Sociocultural studies of mind*. Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press.
- Sampson, Edward E. (1993). *Celebrating the other*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Shotter, John. (1993). *Cultural politics of everyday life*. Buckingham: Open University Press.
- Shweder, Richard A. (1990). Cultural psychology – what is it? I J.W. Stigler, R.A. Shweder & G. Herdt (red.), *Cultural psychology: Essays on comparative human development*. Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press.
- Sondergaard, Dorte Marie. (1995). *Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruksjoner blant unge voksne i Akademia*. København: Museum Tusculanum forlag.
- Taylor, Charles. (1989). *Sources of the self. The making of modern identity*. Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press.
- Thorne, Barrie. (1993). *Gender play. Girls and boys in school*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Valsiner, Jaan. (1984). Two epistemological frameworks in psychology: The typological and variational modes of thinking. *The Journal of Mind and Behavior*, 5, 449–470.
- Valsiner, Jaan. (1997). *Culture and the development of children's action: a theory of human development*. 2. utg. New York: John Wiley & Sons.
- Vygotsky, Lev S. (1978). *Mind in society*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Walkerdine, Valerie. (1995). Girls growing up in a postmodern age. I *Gender, modernity, postmodernity – new perspectives on development/construction of gender*. Arbeidsnotat 2/95. Oslo: Senter for kvinneforskning.
- Wertsch, James. (1991). *Voices of the mind. A sociocultural approach to mediated action*. London: Harvester Wheatsheaf.

KAPITTEL 8

Generalisering: Om ringvirkninger og gjenbruk av resultater fra en kvalitativ undersøkelse

Agnes Andenæs

•Men det er vel ikke så mye du kan si om andre familier, når du bare har snakket med åtte familier? Dette er en kommentar jeg ofte har møtt når jeg har fortalt om undersøkelsen *Foreldre og barn i forandring*, en kvalitativ undersøkelse basert på intervjuer med mødre, fedre og barn i åtte vanlige, norske familier. •Det er vel gjerne en eksplorerende undersøkelse, da,• kan neste kommentar være, som i likhet med den første antyder at det er begrenset hva man kan bringe videre fra en slik undersøkelse til andre sammenhenger. Slike kommentarer går rett inn i det som er tema for denne artikkelen, som skal handle om generalisering. Vi skal se på betingelser for at resultater fra en undersøkelse kan gjelde for andre enn akkurat de personene, familiene, stedene eller lignende som inngår i undersøkelsen: om resultatene har overføringsverdi.

I vitenskapelige artikler er det vanlig å plassere vurdering av undersøkelsens generaliseringsmuligheter i starten, og gjerne i generelle, formelle vendinger, knyttet til prosedyrer for hvordan utvalget er sammensatt. Når man så kommer til resultatene, blir gjerne disse aspektene stående ukommentert, som om hele generaliseringsspørsmålet ligger i bevegelsen fra utvalg til populasjon. Det blir presentert som et rent teknisk anliggende, som ikke trenger noen oppfølging i etterkant. Denne utbredte forståelsen av generalisering har ført til tanken om at det er innebygd et generaliseringsproblem i kvalitativ forskning med sine gjennomgående små utvalg – underforstått i motsetning til i kvantitativ forskning (Polkinghorne, 1991).

Man kan imidlertid tenke rundt generalisering på flere måter. Et argument som skal bygges opp i denne artikkelen, er at mye av arbeidet med generalisering ligger i arbeidet med to spørsmål som man først kan besvare *eller* at undersøkelsen er gjennomført.

Det første spørsmålet er rett og slett: «Hva er resultatet?» Resultater fra kvalitative undersøkelser kan beskrives som på den ene siden *tilstandsbilder* basert på «tykke» beskrivelser (Geertz, 1973), og på den andre siden *forståelsesmodeller*. Dette vil være forståelsesmodeller som er utviklet eller ført videre i brytningen mellom teori og empiri (Polkinghorne, 1991). Resultatene overføringsverdi må drøftes i lys av kjennetegnene ved hver av disse to typer resultater, altså resultatenes form og innhold. Det andre spørsmålet er hvem som er mottakere av resultatene. Dette poenget blir særlig tydelig om vi ser på resultater fra en undersøkelse som sannsynliggjorte kunnskapsforslag, heller enn som absolute påstander i form av sannheter om hvordan noe er. Når en skal drøfte resultatets overføringsverdi, må en problematisere hvor de kvalitative resultatene skal hen, ikke bare redegjøre for hvor de kommer fra.

Jeg vil altså argumentere for at det ikke er alle vurderinger en kan foreta innenfor den enkelte vitenskapelige undersøkelse, noen kan først gjøres i etterhånd. Det er ikke alltid umiddelbart gitt hva som er resultatene fra en undersøkelse, og den utfordringen som ligger i å nå en målgruppe, er ikke «bare» en pedagogisk utfordring avgrenset til å lage forståelige tekster med få fremmedord osv. Dette er forhold jeg skal se nærmere på i denne artikkelen, og hjelpemiddelet er å bruke de to undersøkelsene, den første kalt «normalfamilieundersøkelsen»¹ og den andre kalt «hjelpetiltaksundersøkelsen».²

Arbeidet med to undersøkelser som fulgte rett etter hverandre i tid, har gitt meg ekstra muligheter til å utdype forestillingene om hva generalisering kan være, og til å se nærmere på slike spørsmål. Det er erfaringer fra dette to-trinns-prosjektet som skal trekkes fram i denne artikkelen. De to undersøkelsene var både like og forskjellige. Bak begge undersøkelser lå et ønske om å utforske hvordan foreldre går fram for å skape et dagligliv for barn, og hvordan familiemedlemmer selv omtaler og vurderer det de gjør. Men mens den første undersøkelsen dreide seg

¹ Prosjektet *Foreldre og barn i forandring* er her kalt «normalfamilieundersøkelsen».

² Prosjektet *Utvikling av omsorgsfunksjoner i aleneforeldrefamilier der det er satt inn forebyggende barnevernstiltak* er her kalt «hjelpetiltaksundersøkelsen».

om det vanlige, sosialt anerkjente familielivet med småbarn, handlet den andre om det bekymringsfulle familielivet, nemlig familier som mottok hjelp fra barnevernet. Forskningen skulle formidles dels til de samme målgruppene og dels til litt forskjellige. Dette gjorde meg mer oppmerksom på hvilke meningsdannelsesprosesser resultatene skulle inngå i, og dermed ble behovet for kunnskap om nedslagsfeltene aktualisert.

Prosjekt 1: En undersøkelse om «vanlige» småbarnsfamilier

Det skulle bare være en mindre undersøkelse, var planen da jeg satte i gang arbeidet med undersøkelsen *Foreldre og barn i forandring*. «Nærmest eksplorerende», tenkte jeg om undersøkelsens generaliseringsmuligheter, slik det var vanlig å svare når man ble spurt om overføringsverdien ved kvalitative undersøkelser. Åtte vanlige (i betydningen ikke hjelpsøkende) familier med hver sin fireåring som bodde i et boligfelt på et tettsted i Midt-Norge skulle inngå i undersøkelsen. Både mødre, fedre og barna deres skulle intervjues om dagliglivet sitt, først mens ungene var fire år gamle, og deretter året etter, når ungene var blitt fem. Formålet med undersøkelsen skulle først og fremst være å gi beskrivelser av vanlig familieliv, her forstått som et familieliv av den typen som familiene selv og deres omgivelser oppfattet som et jevnt, godt dagligliv med små barn. Dette så jeg som et nødvendig korrektiv til psykologiens familie- og utviklingsforståelse, som for en stor del var basert på studier av hjelpetrengende familier, eller på fragmenter av levd liv. Mer sammenhengende kunnskap om det vanlige var målet. Undersøkelsen skulle dessuten fange opp bevegelser fra barnet var fire til det ble fem år; bevegelser både i organiseringen av foreldreskapet og i barnets måte å ta seg fram på i sin daglige bane gjennom døgnet, fra morgen til kveld.

Kunnskapsprosjektet beveget seg underveis, hjulpet fram av utvekslinger med kolleger, møte med ny teori og kontakt med det empiriske feltet. De faglige utfordringene sto tydeligere fram, og omfattet ikke bare beskrivelser, men også forståelsesmåter. *Beskrivelsene* av familieliv og enkeltbarndommer skulle være bedre, i den forstand at de skulle dekke flere typer hendelser i dagliglivet, de skulle være nærmere feltet, være tydeligere kontekstualisert og mer sammenhengende enn det som

vanligvis ble presentert. Ett av flere krav til *forståelsesmåtene* var at de skulle utfordre essensialistiske og tidløse kjønnsforståelser som legger fokus på egenskapene til kvinner og menn.

Ønsket om bedre forståelsesmåter hadde vokst fram etter hvert som jeg hadde sett det som en utilstrekkelig forskningsstrategi å samle stadig mer informasjon, for eksempel om arbeidsdeling mellom kvinner og menn, hvis informasjonen bare ble plassert inn i rådende forståelsesmodeller. Et eksempel på en rådende forståelsesmodell er å tenke seg kjønn som forskjeller i egenskaper hos kvinner og menn. Slike modeller viderefører gjengse oppfatninger om kvinner og menn heller enn utfordrer dem. Det gjelder for eksempel oppfatninger som at «kvinner og menn sammen velger det som passer best for dem», at «kvinner tviholder på det som har vært kvinners ansvarsområde, og stenger mannen ute med overdrevent høye krav til hvordan oppgaver skal utføres». Tilsvarende med hva som oppfattes som kulturelle selvfolgeligheter om endringer i forholdet mellom kvinner og menn: «det går i riktig retning, men det tar lang tid, og vi må være tålmodige». Slike folkelige forståelsesmodeller – som nok deles av mange fagfolk, rett og slett fordi de i liten grad har gjort spørsmål om kjønn til et faglig anliggende – er mer begrensede og statiske enn de forståelsesmodellene som kjønnsforskere etter hvert har utviklet (Harding, 1986; Butler, 1990; Haavind, 1982, 1992; Søndergaard, 1996). Tanken bak prosjektet om de vanlige familiene var at det å utforske betydningen av kjønn i forholdet mellom mødre og fedre til små barn kunne kaste lys over organiseringen av småbarnsfamiliens dagligliv, og hjelpe oss til å forstå endringer i dette dagliglivet. Jeg ville ikke lete etter *forskjeller* mellom ham og henne, men heller benytte meg av analysemodeller der fokus legges på *forhandlinger* mellom de to som utgjør paret (se Haavinds artikkel i denne boka). Det ville samtidig gi en mulighet til å utforske de personlige betydninger av kjønn for kvinner og menn i denne konteksten, betydninger som jeg så for meg som både bevegende og i bevegelse.

En del av bevegelsen i mitt eget kunnskapsprosjekt var at den tidlige, litt uklare forestillingen om at forskning dreier seg om å finne ut hva som «egentlig» foregår, og at mine bilder ville være mer egentlige, falmet. Jeg la etter hvert større vekt på å undersøkelsen baserte seg på familiemedlemmenes egne beretninger, og at det nettopp var deres oppfatninger jeg var interessert i. Jeg så hvor nødvendig det var å presisere siktemålet med kunnskapsprosjektet, og argumentere tydeligere

for den vitenskapelige verdien av aktørenes egen forståelse. Dette ga andre måter å møte kritikken på fra de som mente at jeg ikke kunne vite om familiemedlemmene snakket sant, og følgelig ga et fortegnet bilde av dagliglivet, helst i idylliserende retning. Argumenter for at omsorgspersonenes forståelse ikke bare er interessant i seg selv, men også er utviklingspsykologisk relevant, kunne blant annet hentes i tankegodset til sosialpsykologen G. H. Mead (Mead, 1972). Det er gjennom sitt møte med andre mennesker at barnet bygger opp en forståelse av hvem det selv er i forhold til andre, som gir fraspark for nye handlinger og ny, meningsskapende virksomhet. Den teoretiske tilnærmingen har mye til felles med, og er etter hvert blitt informert og inspirert av, en sosiokulturell forståelse av utvikling (Bruner & Haste; Bruner, 1990; Valsiner & Winegar, 1992; Wertsch, 1991; Cole, 1992). Innenfor disse retningene er en opptatt av hvordan den kulturelle organisering av omgivelsene skaper muligheter for barns utvikling og gradvis leder dem mot å bli voksne, med ferdigheter og forståelse som er tilstrekkelig for å fungere i deres eget samfunn, og hvordan barna konstruerer sin egen forståelse av seg selv og sine omgivelser. (Se artikkelen til Mette Gulbrandsen for en nærmere presentasjon av kulturpsykologiske/sosiokulturelle og konstruksjonistiske/poststrukturalistiske tilnærminger.)

Et overordnet spørsmål i undersøkelsen om de åtte vanlige familiene var hvordan mødre og fedre bygger opp et omsorgssystem for barna sine, og hvordan systemet forandrer seg over tid. «Over tid» var konkretisert til ett år. Som utviklingspsykologisk undersøkelse legges det ikke opp til en vurdering av barnets fungering ved tidspunkt 1 og tidspunkt 2, slik de blir sett av en utenforstående eller eventuelt kunne testes. Det er en utforsking av hvordan deltakerne selv omtaler forandringene, både i organiseringen av familielivet og samspillet, og av hva de tar til inntekt for at barnet er blitt større.

Barn er jenter og gutter, og foreldre er mannlige og kvinnelige foreldre, eller for å si det mer generelt: alle personer er kjønnete individer. Min utgangspunkt er at kjønn blir skapt og vedlikeholdt av partene, med det materialet og de redskaper som kulturen tilbyr, og at det inngår i det arbeidet den enkelte må gjøre for å skape og vedlikeholde sin identitet. Dette representerer et alternativ til å se på identitet og betydningen av kjønn som noe fast og tidløst, lokalisert inne i den enkelte, og hevet over det daglige liv. Måten å skape seg selv på er åpenbart annerledes enn tidligere. Men selv om innholdet er bevegelig,

men: og kj
en fast og
forståelig
kjønn fuller
betydnings-
trekk

er det fremdeles slik at det kvinner og menn skal akseptere eller motarbeide, er mannlig relativ dominans og kvinnelig relativ underordning. En annen måte å si det på er at kjønn dreier seg om splittelse og makt (se Haavinds artikkel). *Splittelse* mellom ulike handlerom og mellom ulike virksomheter, slik vi ser det i forholdet mellom arbeidsliv og familieliv, og *makt* i form av rangeringer, med relativ maskulin dominans og kvinnelig underordning.

Jeg var interessert i hvordan mødre og fedre forsto og begrunnet sin egen og ektefelles måte å innrette seg på, vis-à-vis hverandre og vis-à-vis barna. Dette kunne gi meg stoff til å utforske forhandlingene om hva kjønn skulle bety, hjemme hos disse mødrene og fedrene som hadde små barn sammen. Oppgaven var å utforske nærmere *hvordan* forhandlingene foregår, som samtidig blir en utforskning av hvordan betydningen av kjønn utspiller seg i noen spesifiserte kontekster med noen bestemte aktører.

Generalisering er mitt hovedtema her. Men før man kan gå nærmere inn på generaliserings- og overføringsspørsmålet, må man sørge for at det man har å tilby, er til å stole på; at det stemmer for dem som inngikk i den aktuelle undersøkelsen. *Intern validitet* dreier seg om hvorvidt en undersøkelse er gyldig for det utvalget som er undersøkt, og omfatter en vurdering av datagrunnlag, forskningsprosess og resultater. I det videre skal jeg vise hvordan troverdighet rundt disse elementene er bygd opp i «normalfamilieundersøkelsen», gjennom metodologiske overveielser og framgangsmåter.

Relevante og presise data

Når en skal vurdere metoder for innsamling av data, for senere å trekke det inn i vurdering av generaliseringsmulighetene, vil en være interessert i hvor presise og pålitelige dataene blir. I undersøkelser der data-materialet er standardisert, og informasjonen kodes som tall, blir dette tatt opp i vurderinger av framgangsmåten *reliabilitet*. Kravet er gjerne at framgangsmåten skal være konsistent og gjentakbar (Lewin, 1987). Det er dette enkelte forfattere betegner som henholdsvis *synkron* og *diakron* reliabilitet (Kirk & Miller, 1985).

Men reliabilitetstenkning som dreier seg om i hvilken utstrekning de samme observasjonsprosedyrer i samme kontekst gir samme informasjon

(Kirk & Miller, 1985), egner seg antakelig bedre for eksperimentelle tilnærminger (Marshall & Rossmann, 1989). For når oppgaven er å utforske forandring og utvikling, og en tenker at ikke bare individet, men også omgivelsene er i forandring, blir kravet om gjentakbarhet mer problematisk. Utvikling og forandring kan ta en rekke forskjellige retninger. Konsistens, forstått som at forskeren skal oppføre seg helt likt hver gang, er heller ikke et kriterium som treffer særlig godt i en undersøkelse som den vi her snakker om. Det er nettopp et poeng at intervjueren kan justere seg etter den enkelte informant, og at utformingen av intervjuet dermed *ikke* blir helt lik hver gang. Også for annen kvalitativ forskning blir disse hyppig brukte reliabilitetskriteriene vurdert som lite treffsikre.

Her vil jeg framheve *relevans* som et mer overordnet krav til framgangsmåtene ved datainnsamlingen: at de er tilpasset den aktuelle undersøkelsens formål og teoretiske forankring. I det følgende skal jeg derfor redegjøre for framgangsmåter i prosjektet om de åtte familiene ut fra et slikt syn, altså ved å argumentere for relevans. Dette er samtidig et forsøk på å være så eksplisitt som mulig, for å gi innsyn i denne delen av forskningsprosessen. Men detaljnivået må stadig avveies; blir presentasjonen for detaljert, kan det blir mer trettende enn opplysende.

Undersøkelsens *design* var slik at mødre, fedre og barna deres første gang ble intervjuet hver for seg, med et livsformsintervju (som blir kort presentert nedenfor og mer utførlig presentert i Haavinds artikkel). Året etter ble foreldrene intervjuet sammen. I intervjurunde to ble de først presentert for systematiserte inntrykk fra fjorårets livsformsintervjuer, både fra de åtte familiene generelt, og det som særlig karakteriserte *deres* familie. Denne tilbakemeldingen ble brukt til å justere eller bekrefte forskerens foreløpige inntrykk, men først og fremst til å få informasjon om endringer siden forrige intervjurunde, både om endringenes art og hvordan de var kommet i stand. Framgangsmåten viste seg egnet til å få fram begrunnelser fra hver av partene for hvorfor de gjorde som de gjorde. Det bidro til å tydeliggjøre forhandlingenes forløp og betydningsinnhold for de involverte – og kunne dermed gi inntak til hva identitet og parforhold handlet om for disse mødrene og fedrene.

Samtalen med foreldrene i første runde startet med en serie spørsmål for å få tak i generell bakgrunnsinformasjon, der livshistorien for de voksne ble brukt til å organisere spørsmålene. Spørsmålene dekket temaer og hendelser som utdanning og yrkesliv, etablering av parforhold, flytting, etablering av familie, og når ungene kom til verden.

Ungenes omsorgshistorie og foreldrenes tilknytning til arbeidslivet ble gjennomgått, og på en slik måte at også begrunnelsene for de ulike ordningene kom fram. Den korte gjennomgangen av livshistorien gir en bakgrunn for den videre samtalen, formet som et livsformsintervju (Haaavind, 1987; Andersen, 1996a; Gulbrandsen, 1998). Her brukes beskrivelsen av konkrete hendelser dagen i forveien som grunnlag for å uttype informantens refleksjoner omkring hendelsenes betydning, for å gi dem anledning til å beskrive sin oppfatning av dagliglivet.

Et hjelpemiddel er å bruke *tid* som organiserende prinsipp for samtalen om døgnet begivenheter, slik de følger etter hverandre kronologisk. Spørsmålene er lagt opp for å få tak i informantens beskrivelse av hva som skjer, sammen med begrunnelser, oppfatninger, vurderinger osv. knyttet til den enkelte hendelse og til kjeden av hendelser. Familiemedlemmene utgjør hverandres sosiale kontekster, og inngår i hverandres beretninger som noen man tar som en selvfølge, gjør ting sammen med, innretter seg i forhold til osv.

Grunnstrukturen i spørsmålene utgår fra hvem som gjør hva og hvor, og hvordan familiemedlemmene er relatert til hverandre i sine gjøremål. Det blir stilt en rekke oppfølgende spørsmål for å få informantene til å uttype sin beskrivelse av hendelsesforløpet: Hvorfor skjer det på akkurat denne måten? Er det sånn det pleier å være? Hvordan er det blitt sånn? Hva synes du om det? Hvis du ikke er fornøyd med hvordan det er, hva er det du prøver å gjøre for å skape forandring? Hver episode skal beskrives konkret, samtidig som vi oppmuntrer informantene til å reflektere omkring hva hendelsene betyr. Utover i samtalen blir det tydeligere for informantene hva slags informasjon intervjueren er ute etter, og dermed trengs det færre gjentakelser av de faste oppfølgingsspørsmålene.

Det viser seg å være nyttig å dvele ved overgangen fra en situasjon til en annen, fordi overganger ofte er omfattet med særlig ontanke, som når en mor beveger seg fra badet, der hun er ferdig med å stelle seg, og skal ut på kjøkkenet for å ordne med felles frokost, og hun samtidig går innom femåringene sin for å se til at hun er i ferd med å våkne. Vekking foregår i etapper, litt om gangen, tilpasset barnets humør osv. Beskrivelsene av hendelsene, og begrunnelsene for hvorfor det foregår slik, kan senere utforskes i analysen av denne morens forståelse av sitt barn, og hvordan hun opplever sitt ansvar for den livsformen hun tilhettelegger og innlemmer sitt barn i.

Et skille det er vanlig å trekke når man skal beskrive forskningsintervjuer, går mellom strukturente og ikke-strukturente intervjuer. Livsformsintervjuet får sin tydelige struktur fra døgnet kronologi, men uten at hvert spørsmål er formulert på forhånd. Likevel er det mer dekkende å kalle intervjuformen *fleksibel* enn standardisert. Intervjueren kan flytte sin oppmerksomhet dit informanten beveger seg, og utforske informantens perspektiv og forståelse. Fleksibiliteten i intervjuformen gjør at det i stor grad kan tilpasses den enkelte og gjennomføres både med voksne og barn.

Strukturen i intervjusamtalen gir anledning til å spørre detaljert omkring mange episoder, ofte episoder som hadde skjedd kort tid før intervjuet ble gjennomført. Nærhet i tid har vist seg å være et nyttig hjelpemiddel i undersøkelser om kontekstualisert samspill og utvikling. Ved å intervju de samme personene flere ganger, får man et rikere utvalg av ferske episoder, noe som øker sjansen for å få nøyaktige eller presise data (Gulbrandsen, 1998). Når man er interessert i å utforske familiemedlemmers liv og hvordan de oppfatter seg selv og hverandre i det som foregår, er det å snakke med dem om nylige, konkrete hendelser en bedre måte å gjøre det på enn å bruke mer indirekte og standardiserte tilnærminger som har vært vanlige på feltet.

Om en tenker at personenes forståelse gir mening til handlingene, må intervjuet vurderes ut fra de muligheter det gir til å fange opp denne forståelsen, ikke hvor korrekte eller fullstendige beskrivelsene er. Hver av familiemedlemmenes beretninger dekker mange forskjellige typer hendelser, slik de henger sammen i den subjektive organisering og forståelse. De er basert på informantens nære observasjoner av det man snakker om, framfor fjerne indikatorer. Informasjon som kveier færre slutningsledd og færre antakelser fra forskeren, har antakelig potensialer til å gjøre forskeren oppmerksom på forhold som en ikke forutså i den opprinnelige problemformuleringen.

Selv om formuleringer av hva reliabilitet er innenfor kvantitative forskningsopplegg, ikke riktig treffer den type undersøkelse som blir omtalt her, er idealene bak reliabilitetsbestrebelsene like aktuelle for et kvalitativt forskningsopplegg; at man gjør så godt man kan og arbeider så reflektert og etterrettelig som mulig for å skape pålitelige data, som dessuten skal være relevante. Ut fra det som her er sagt om intervjuformen, kan en vurdere den som et pålitelig, presist og dekkende undersøkelsesinstrument i forhold til dette prosjektets problemstillinger.

og kunnskapssiktemål, og som mer relevant enn mer standardiserte og ubevegelige framgangsmåter.

Her er det også på sin plass å understreke at hvor stor tillit man kan ha til det empiriske materialet i «normalfamilieundersøkelsen», og i neste runde til analysene av det, ikke bare avhenger av hvor mange personer undersøkelsen omfatter, men like mye av hvor mange episoder man har til rådighet i analysen, og hvor mange av døgnetts forskjellige hendelser som finnes blant dem. Spørsmålet om «hvor mange?» må presiseres til «hvor mange *av hva da?*», og vurderes i forhold til hva man analyserer og hva man til slutt sier noe om.

Etterrettelige analyser

Neste steg som må vurderes – og fremdeles som et ledd i utforskning av generaliseringsmuligheter – er analysene av det empiriske materialet. Der det dreier seg om analyser med høy grad av standardisering, både i enheter og framgangsmåter, kan troverdighet i analysearbeidet vurderes ut fra om en annen person ville komme til samme resultat. Om man overfører dette kravet til kvalitativ forskning, og forutsetter at en annen person skal komme til samme resultat som forskeren ved å lese igjennom intervju materialet, vil det muligens fungere i svært enkle, avgrensede kvalitative studier. Men stort sett tyder et slikt forslag på at man under vurderer det skrittvis, systematiske og tidkrevende arbeid som ligger i en kvalitativ analyse. Det er hele dette nitide arbeidet «kontrolløren» må rekapitulere for en kan si at kravet om at en annen ville komme til samme resultat, er innfridd. Det kan jo nettopp være et poeng, og det som gjør det bryet verd å gjennomføre en systematisk analyse, at ikke alt ligger klart i dagen og bare trenger et godt, journalistisk grep for å bli løst fram.

I kvantitative undersøkelser er store deler av datamaterialet gjengitt i komprimert form gjennom tabeller og tall, og en kan vise til standardiserte prosedyrer for behandling av data. Dette gir leseren inntrykk av å kunne se inn i og kontrollere hele forskningsprosessen. Der kan det imidlertid være andre trinn i forskningsprosessen som er mer skjult, for eksempel hvordan kategoriene konstrueres. At det for eksempel finnes skalaer for livskvalitet, for selvoppfatning osv. som viser gode psykometriske egenskaper, som er mye prøvd ut osv., betyr ikke at den

teoretiske forståelse eller operasjonaliseringen av fenomenene er uproblematisk. Men kan det være en tendens til at det å kunne vise til de standardiserte instrumentene reduserer den enkelte forskers ansvar for å vurdere sitt valg av framgangsmåte?

Det finnes flere eksempler på mer standardiserte analysemetoder for kvalitativt materiale. Innenfor «grounded theory» (Glaser & Strauss, 1967; Strauss, 1987; Strauss & Corbin, 1990) foreligger en rekke foreskrevne framgangsmåter: «Its systematic techniques and procedures of analysis enable the researcher to develop a substantive theory that meets the criteria for doing «good» science; significance, theory-observation, compatibility, generalizability, reproducibility, precision and rigor and verification.» (Strauss & Corbin, 1990, s. 31). En annen «autorisert» framgangsmåte er å systematisere store datamengder i matriser med lite tekst i hver celle (Miles & Huberman, 1984). Men går en for langt i å standardisere framgangsmåter og, som i det siste tilfellet, komprimere et kvalitativt materiale, kan det svekke framgangsmåtenes forankring i det enkelte projekts problemstillinger, og man risikerer å miste fenomenenes opplevelsesaspekter og kontekstualisering. Som det påpekes senere i artikkelen vil dette ha konsekvenser også for generaliseringsmulighetene.

Uansett metodevalg er det en utfordring å tydeliggjøre de analytiske grep og redskaper man benytter seg av, og stille dem til rådighet for diskusjon, videreutvikling og læring. Det er dette som bestemmer om analysene er etterrettelige og tillitvekkende. La oss derfor vende tilbake til analysen av intervjuene med de åtte familiene. De tidlige fasene i analysen av forholdet mellom foreldrene var overveiende deskriptive. Det ble først stilt spørsmål til materialet om endringer i dagliglivets organisering, med vekt på hvordan lønnsarbeid og arbeid med barn og hus var fordelt; hvordan det var ved første intervju, og hvordan det var ved andre intervju. De endringer i fordeling av lønnsarbeid og arbeid med barn og hjem som var omtalt i intervjuene, var for det første at mødrene var blitt fastere forankret i lønnsarbeid utenfor hjemmet. For det andre var tilsynsordningen for barnet blitt mindre privat. For det tredje hadde fedrene fått en litt mer normal arbeidsdag, som i sin tur hang sammen med, eller viste seg ved, at flere av fedrene deltok litt mer i barnomsorg og husarbeid. Det var ikke slik at alle familiene hadde gjennomgått så betydelige endringer det siste året langs alle linjene. Men de bevegelsene som var til stede, pekte i denne retningen, mot det vi oppfatter som «mer moderne», og det ble ikke fortalt om bevegelser som *mots*

dette. Endringene ble oppfattet som *forbedringer*, i den forstand at det var blitt mer likt sånn som kvinnene ønsket å ha det. Også mennene var fornøyde når det først var blitt slik, eller de ga i hvert fall ikke uttrykk for annet enn at det var «greit».

Et spørsmål å hekte på den foregående beskrivelsen av endringene var hvordan endringene hadde kommet i stand. Dette ble stilt både direkte til personene under intervjuet og til det skriftlige materialet i etterhånd. Svarene pekte ut modrene som initiativtakere i alle familiene. Ved å utforske endring relativt, i forhold til den enkeltes utgangsposisjon, blir bildet at *hver og en* av kvinnene var opptatt med et endringsprosjekt, ikke bare de «mest moderne». Resultatene ble uttrykt som at alle de åtte kvinnene for det første prøvde å *utvide området for sin egen utfoldelse*, fortrinnsvis gjennom forankring til lønnet yrkesarbeid. For det andre prøvde de å arbeide for *deling* av ansvar for husarbeid og barneomsorg, gjennom å trekke ektefellen mer inn i husarbeid og i oppgaver og ansvar for barna. Dette svaret, i form av kondenserte beskrivelser, er basert på en utforsking av samtlige episoder, slik de er omtalt gjennom intervjuene med de voksne. Igjen er det slik at enten er bevegelsen formulert, eller så er det ikke uttrykt noe annet, som peker i en annen retning.

Hver av de intervjuede modrene prøvde som sagt å arbeide for at både hun og han skulle kunne kombinere lønnsarbeid og omsorg for barna, ved å styrke sin forankring i yrkeslivet, og trekke ham mer inn i det som foregår hjemme. Denne bevegelsen i retning mer moderne har tilsynelatende bred tilslutning i befolkningen, men foregår samtidig saktere enn man kunne forvente. Hva er det som ser ut til å regulere og bremse bevegelsen, ut fra det hver og en av disse familiene forteller? Dette ble et neste spørsmål i analysen, igjen stilt til hele materialet, som ble støvsugd for alt som kunne kaste lys over problemstillingen.

Svarene på spørsmålet om regulering og bremsing er for det første modrenes *hensyn til barnet*. Den enkelte mor er blitt pålagt og har selv pålagt seg et ansvar for å vurdere om hennes egen utfoldelse går ut over andre personer som hun har et forpliktende forhold til, og da kommer hensynet til barna fremst. Følgelig kan forhandlingene mellom ham og henne om arbeidsdeling også leses som forhandlinger om hvordan barn skal ha det, altså om barns omsorg og utvikling. Analysen av intervjuene viser at den enkelte mor gjerne vil trekke flere inn i omsorgskjeden for sine barn, vel vitende om at hun ikke kan regne med at andre uten videre

overtar ansvaret for at den samlede komposisjon blir god nok. Hun kan verken være trygg på at andres standarder er som hennes egne, eller at andre er tilstrekkelig lydhore for hvordan barnet har det. Dette gjelder både barnets far og de andre som er trukket inn i omsorgskjeden.

At ektefellens bidrag i husarbeidet ligger litt under hennes standarder, går det an å leve med. Men hun kan ikke stå inne for at tilbudet til ungene blir for dårlig. Derfor blir det en lite egnet strategi for henne å *vinge* ektefellen til å ta seg av barna, da kan hun risikere at tilbudet til ungene ikke blir godt nok – det blir bedre om mennene engasjerer seg av seg selv. Utfordringen hennes blir derfor å legge til rette for at han skal engasjere seg av seg selv.

Modrenes endringsbestrebelse reguleres også av deres *hensyn til kjærligheten i parforholdet*; dette var det andre svaret på spørsmålet over. I vår kultur er mye av poenget med et parforhold den gjensidige bekreftelse han og hun kan gi hverandre som kjønnede personer. De er bundet sammen i et system der de *representerer hverandres muligheter og begrensninger*. Etter analysen å domme vurderer hun situasjonen slik at hennes krav til mannen om å bidra hjemme må tilpasses situasjonen og hans selvpåfatning, ellers tærer det for mye på hyggen i familielivet og tiltrekningen mellom ham og henne. Det går for mye ut over hans bekreftelse på hvem hun gjerne vil være i hans øyne, og i sine egne, nemlig en kvinne som både er elsk-verdig og respekt-verdig (Ødegård, 1991). Forhandlingene om arbeidsdeling kan altså leses som forhandlinger om hvem de to voksne skal være for hverandre, eller sagt på en annen måte; hva kjønn skal bety i parforhold av denne type der varighet er et mål.

Undersøkelsen om de vanlige familiene inneholder en rekke analyser som dette, noen knyttet til beskrivelse og forståelse av parforholdet, men også flere som ligger nærmere utviklingspsykologiske problemstillinger. Analysespørsmålene som blir utviklet, er stort sett av en slik art at svarene ikke finnes ett sted, eller i form av direkte sitater. De krever gjennomlesing av lengre sekvenser, ikke bare plukking av hendelser og episoder. Denne krokete og omstendelige loypa kan en ikke forutsette at leseren skal gå opp, så tilliten må bygges opp på en annen måte. Det blir viktig å beskrive analysene slik at de blir transparente: at leseren får innsyn i arbeidsprosessen. Men igjen må en prøve å unngå at detaljnivået blir trettende.

Hvordan kan resultatene vurderes?

Før en kan uttale seg om resultatenes troverdighet, må en presisere *hva* som er resultater. Empiriske undersøkelser bringer resultater i form av kunnskaper om *tilstandsbilder* og om *forståelsesmodeller* (Polkinghorne, 1991, se også introduksjonskapitlet i denne boka). I en konkret undersøkelse vil disse to resultattypene blande seg med hverandre; beskrivelsene er analytiske, og analyseapparatet vil være både teoretisk og empirisk forankret. Likevel kan det være en hjelp for resonnementene å tenke på dem hver for seg, og det kan også være bevisstgjørende ved utforming av den teksten man presenterer resultatene gjennom. Dessuten er det nyttig når man skal drøfte generaliseringsmuligheter.

Forst om tilstandsbildene. Spørsmål om deres troverdighet må være om beskrivelsen er relevant og gyldig i forhold til fenomennivået. Gjennom analysearbeidet prøvde jeg å arbeide fram sammenfattende beskrivelser for eksempel av endringer i dagliglivets organisering som omfatter alle de registrerte utfallene, både der endringene var store, og der de var knapt merkbare. For hver ny familie som ble inkludert i analysen, ble beskrivelsen justert for å kunne favne og være forenlig med hver av dem. Mødrene framstår som pådrivere i endringene, og prøvde altså å arbeide for deling av ansvaret for husarbeid og barneomsorg – på en måte som tok hensyn både til parforholdet og til oppgavens egenart, der omsorg for små barn settes overst.

I denne analysen har jeg prøvd å bevege meg innenfor det Valsiner (1984) betegner som en *variasjonsdekkende epistemologisk ramme*. Den gjør det mulig å behandle psykologiske fenomener som åpne systemer, i gjensidig avhengighet til det som er konteksten for deres eksistens. Verden rundt oss er i sitt vesen foranderlig, hevder Valsiner, og tar til orde for en mer dynamisk verdensanskuelse, den variasjonsdekkende tenkemåte, der nettopp foranderlighet utgjør et vesentlig aspekt ved fenomenet. «Variability within a context is not the essence of the phenomenon itself, but is scientifically meaningful when viewed together with the system of person-environment relationships that generates that range of variability» (Valsiner, 1984, s. 463). En må altså se på foranderlighet i fenomenet sammen med de begrensninger som den omgivende kontekst setter opp for foranderligheten.

Den variasjonsdekkende tenkemåten ser Valsiner som en kontrast til en *typologiske* måte å tenke på (Valsiner, 1994). Den tradisjonen i psykologifaget som har brukt den typologiske modellen, har ført psykologien i en retning der det blir vanskelig å utforske de psykologiske prosessene som ligger bak fenomenet, hevder han. En har trukket ut statiske aspekter ved det psykologiske fenomenet og håndtert foranderlighet i fenomenet som feil eller tilfeldighet. Men så lenge psykologer i sin forskning ser bort fra foranderlighet, og stempler den som vitenskapelig uinteressant eller som feilvarians, kan ikke deres kunnskaper dekke de sentrale, relevante aspektene ved fenomener under utforsking, mener han. Med en variasjonsdekkende tilnærming til psykologiske fenomener vil en stille forskningsspørsmål som legger opp til å rekonstruere de prosessene som genererer hele spekteret av framtreddelser av det fenomenet man studerer.

Jakten på essensialistiske forklaringer på atferd ved hjelp av begreper som personlighetstrekk, intelligens osv. er eksempler på hvordan den typologiske tenkemåten fungerer, både i dagliglivet og i psykologien. Innenfor den typologiske tenkemåten kan en lett komme til å gjøre statiske kategorier til essensen i det psykologiske fenomenet en utforsker. Da har en samtidig løsrevet kategoriene fra deres forbindelser til tid eller rom. Et annet trekk ved den typologiske tenkemåten er at man gjør den kausale essensen, som skal forklare fenomenet, til noe konstant. Forklaringene blir i seg selv konstante heller enn variable.

Et nærliggende eksempel er den utbredte forklaringen, både blant folk flest og blant forskere, at «det skyldes kjønnsrollene», der «det» kan være for eksempel atferdsproblemer, mål på selvtilitt eller andre fenomener. Når vi vet at betydningen av kjønn er i forandring, og anser at rollelenkningen er lite egnet til å fange opp det indre forhold mellom kulturell forståelse, normering og individuell selvkonstruksjon, blir slike forklaringer lite tilfredsstillende.

Et resultat i «normalfamilieundersøkelsen» er *alternative historier* om hvorfor endringene i arbeidsdelingen på hjemmebane går så mye seinere enn en skulle forvente når «alle» er enige om retningen. Det var viktig å få fram at det dreide seg om en beskrivelse som skulle passe for alle, og som samtidig ga rom for variasjon. Mødre på åttitallet innrettet seg slett ikke likt, like lite som mødre på nittitallet og utover. At de utforskede mødrene innrettet seg på forskjellige måter, hadde ikke minst sammenheng med at de hadde forskjellige oppfatninger av innholdet i de to hensyn

vi så på: hensyn til barna og hensyn til mannen. Det var to av mødrene som begynte å jobbe i det tidsrommet jeg hadde kontakt med familiene.

Den ene av dem innrettet seg slik at de andre familiemedlemmene knapt skulle merke at hun hadde begynt å jobbe. Det gjorde hun ved å velge arbeidstider på kveldstid og helgedager så minst mulig måtte organiseres av ekstra barnetilsyn, og ved å gjøre i stand middagsmat på forhånd så det var enkelt for ektefellen bare å varme opp.

Den andre moren, derimot, valgte deltidsjobb på dagtid, og ordnet med dagmamma som kom hjem. I hennes øyne var dette et utmerket tilbud til ungene, og hun foretok en kontinuerlig sjekk på at de fant seg godt til rette med alt det nye. Og mens den første moren tenkte at det ikke var så mye å gjøre med den eksisterende arbeidsdelingen mellom henne og ektefellen, så syntes den andre at det var rimelig å kreve litt større innsats fra ektefellen etter at hun hadde begynt å jobbe.

De to hadde forskjellige oppfatninger både av hvor langt det var mulig å bevege mennene, og av hva som var et godt nok tilbud til ungene. Den analytiske beskrivelsen gir rom for denne variasjonen, og virker sensitiviserende på de forhold som bidrar til å skape variasjon, som her mødrenes oppfatninger av det gode barneliv og av hva parforholdet kunne tåle av hennes krav til ham. Denne kapasiteten til å romme variasjon kan trekkes fram som et fortrinn ved undersøkelsens resultater som kommer i form av tilstandsbilder.

Hvis vi skulle argumentere for at beskrivelsen av familiene er mer relevante og mer gyldige enn andre psykologisk orienterte beskrivelser, kunne vi for eksempel også se om den er mer i overensstemmelse med annen *samfunnsvitenskapelig empirisk forskning* på feltet, for eksempel tidsnyttingsstudier, at den kan romme og gi mening til historier av det slaget som informantene i prosjektet ga. Hvorvidt den også kan være dekkende for samme eller liknende fenomen andre steder, vil bli tatt opp under avsnittet om kunnskapens rekkevidde.

De analytiske beskrivelsene av mennene har blitt møtt med større skepsis enn de tilsvarende beskrivelsene av mødrene. Både mannlige og kvinnelige fagfolk har hevdet at det ikke stemmer med det inntrykket de har, og at min framstilling dessuten bidrar til å fryse fast en situasjon heller enn å legge til rette for endring i retning økt likestilling. Denne skepsisen kan ha sammenheng med at de analytiske beskrivelsene av fedrene er blitt tynnere enn beskrivelsene av mødrene. Fedrenes beretninger var mindre omfattende enn mødrenes. Vi får et mindre tydelig

bilde av variasjonen mellom fedrene, og det er heller ikke lagt like mye arbeid i å forstå de forhold som kunne bidra til å skape variasjon. Spørsmålet er imidlertid ikke hvilke framgangsmåter som gir de mest *flatterende* bilder av kvinner og menn, men at beskrivelsene av fedrene i dette tilfellet framstår som mer statiske og mindre variasjonsbeskrivende enn det som hadde vært ønskelig.

Så til en nærmere vurdering av modellene. Når det ikke er overensstemmelse med virkeligheten, eller «korrespondansekriterier» som skal brukes for å vurdere resultatet, blir ikke spørsmålet om den enkelte modell er sann eller ikke. Vi må heller spørre om den er relevant og gyldig i forhold til den aktuelle undersøkelsens fenomener og problemstillinger. Kontrasteringer til *andre forståelsesmodeller* kan være en hjelp når en vil vurdere modellens egnethet for nærmere bestemte formål. Vi kan sammenlikne modeller som er utviklet innenfor «normallamilieundersøkelsen», med andre modeller for å forstå kjønn, identitet og arbeidsdeling.

Et eksempel på en slik kontrastering vil være at det er en forståelse som ikke baserer seg på en tilsynelatende kjønnsnøytral eller en skjult normativ forståelse, men heller en *eksplisitt forståelse av kjønn*. Dette er svaret på spørsmålet om i hvilken grad forståelsen av kjønn blir gjort eksplisitt.

Et annet eksempel er at den ikke fokuserer på forskjeller og avgrensede enheter, men heller på *maktforhold i relasjoner*. Dette er svaret på spørsmålet om hvilken forståelse av kjønn som blir hentet inn og videreutviklet. Om man tenker at det for tida er en tendens til å foretrekke forklaringer med vekt på forskjeller mellom kvinner og menn, for eksempel som følge av genetiske disposisjoner eller ulik oppdragelse, og at dette går på bekostning av synliggjøring av maktaspektet, så blir fokusering på maktforhold en styrke ved modellen. Ikke i og for seg, men ut fra en vurdering av kunnskaps situasjonen.

Et tredje eksempel på en sammenlikning er at modellen ikke baserer seg på diskrete kategoriseringer som for eksempel tradisjonelle kvinner og menn, satt opp mot moderne kvinner og menn, men heller retter fokus mot *felles betingelser* som blir møtt på forskjellige måter i forskjellige sammenhenger. Ut fra kunnskapsinteressen som er annonsert tidlig i artikkelen, vil en test på modellene i denne undersøkelsen være at de kan sies å representere en bedre forståelse av forbindelseslinjer mellom kulturelle endringer og personlige forhold og utvikling enn tidligere tilsynelatende allmenngyldige og tidløse teorier.

Kunnskapens rekkevidde

Enhver som gjennomfører en vitenskapelig undersøkelse, vil ønske at undersøkelsen kan kaste lys over flere enn de som inngår i den konkrete undersøkelsen. I resten av artikkelen vil jeg konsentrere meg om *ytre validitet*, dvs. om resultatene gjelder for andre enn de som er utforsket: om resultatene kan overføres. Om man hevder at ens resultater er ytre valide, er det en påstand om at de er holdbare for situasjoner utover de situasjonene som ble utforsket i den gitte undersøkelsen. Denne type validitet, og det vi vanligvis kaller generalisering, glir dermed over i hverandre.

Bestemmelse av ytre validitet skjer i form av teoretisk argumentasjon, men kan gjøres på forskjellige måter, med forskjellig logisk grunnlag. *Aggregattype-generalisering* er basert på representative utvalg og anvendelse av formal, statistisk argumentasjon. I den formale, statistiske argumentasjonen blir generaliseringsmulighetene vurdert på forhånd, og konklusjonen er en *nødvendig* følge av premissene. På basis av kunnskap om et avgrenset utvalg trekker man en teoretisk slutning om de øvrige medlemmer av populasjonen, uten å ha undersøkt disse medlemmene. En regner konklusjonene som valide om de med nødvendighet følger av premissene eller er implisert av dem. Denne måten å argumentere på er blitt selve prototypen på hvordan man tenker rundt generalisering.

En skal imidlertid merke seg at denne type generalisering er begrenset til utsagn om gjennomsnitt og variansfordeling i populasjonen som helhet. Problemet med denne framgangsmåten er at en estatter mangfold og variasjon i fenomenet med et *gjennomsnitt*, som kan komme til å gi et statisk og entydig bilde av fenomenet, jf. Valsiners omtale av typologisk tenkning i psykologien som er omtalt tidligere i artikkelen. Fordi vi får vite noe om grupper av individer, ikke om de enkelte individene (Bakan, 1969), er det kunnskap som kan være vanskelig å overføre til nye enkelttilfeller.

Generalltype-generalisering, derimot, gir mulighet til å bevege seg fra den generaliserte kunnskapen til den partikulære. Det forutsetter et bredt sammensatt utvalg som omfatter de individuelle variasjonene som er relevante for fenomenet. De åtte familiene dekket et bredt register av måter å organisere hverdagen sin på. Videre konsentrerte jeg meg om detaljerte beskrivelser av mange hendelser fra åtte familier framfor få hendelser i et stort antall familier. Analyseenheten er ofte et individ,

men kan også være for eksempel episoder eller relasjoner. Kunnskaps-påstandene som framsettes fra prosjektet, er stort sett av generalltype, med beskrivelser og modeller som omfatter hver eneste enhet i den aktuelle gruppen, og omfatter både fellestrekk og variasjoner mellom dem. Med denne type generalisering er det mulig å subsumere nye tilfeller, noe en ikke kan gjøre ved aggregattype-generalisering.

Kennedy (1979) påpeker at det er nødvendig å etablere regler for hvordan man kan trekke slutninger om generalisering fra kvalitative undersøkelser (i hennes tilfeller case-studier). Når Kvale (1996) snakker om *analytisk generalisering*, omtaler han det som en vurdering om i hvilken grad funnene fra en undersøkelse kan brukes som veiviser for hva som kan skje i en annen situasjon. Slik generalisering er basert på en analyse av likheter og forskjeller mellom de to situasjonene, og anvender en argumentativ logikk. Da er konklusjonen gyldig om bevisbyrden virker tilstrekkelig *overbevisende*. Kennedy hevder at det gjelder å komme fram til regler som stemmer med sunn fornuft. Hvor valid generaliseringen er, avhenger av i hvilken grad de attributtene som sammenliknes, er relevante. Dette forutsetter rike, tykke beskrivelser, både av enheter og hendelser. Kennedy trekker en parallell til juristens framgangsmåte for å gjøre tidligere rettsanvendelse relevant for vurdering i en aktuell sak, nemlig jussens bruk av «det mest analoge foregående tilfelle». Det som skjer, er at dommeren trekker vekslar på tidligere domsavsigelser. Dette stiller krav til den informasjon som enhver domsavsigelse må inneholde, og i dette lys er det faktisk de tykke beskrivelser som gjør generalisering mulig.

Dette bryter med vante forestillinger om hva som er styken og svakheten ved kvalitativ forskning forbundet med små utvalg på den ene siden, og kvantitativ forskning forbundet med store utvalg på den andre siden. Da blir kvalitativ forskning forbundet med fyldige beskrivelser, men med lokal gyldighet, fordi generalisering har en tendens til å begrenses til spørsmål om hvor ofte noe forekommer, og hvor mange det gjelder.

Hvordan tidligere saker brukes i den aktuelle sammenheng, det er dommerens, eller mottakernes ansvar, snarere enn ansvaret til den som opprinnelig sto for informasjonen. Det er mottakeren av informasjon som bestemmer hvor anvendelig et resultat er for en ny situasjon. Men avsenderen – og nå er vi tilbake til forskeren igjen – må være omhyggelig med å skaffe tilstrekkelig og relevant informasjon for å muliggjøre slik

generalisering, og må presentere resultatene ut fra et bevisst forhold til de meningsdannelsesprosesser som resultatene skal inngå i.

Det er urealistisk å kreve at man skal ha full kontroll over konsekvensene av den forskningen man presenterer. Men man kan anstrenge seg for å være så tydelig som mulig når man formulerer resultatene, og bruke sin faglighet til å tenke igjennom hvordan kunnskapen vil bli mottatt. Det ligger en nyttig påminnelse om dette i Per Olav Tillers beretning om sine erfaringer med en artikkel fra 1958 (Tiller, 1958) om farsfravær og personlighetsutvikling (Tiller, 1985). I undersøkelsen fra 1958 ble gutter fra sjømannsfamilier sammenliknet med gutter fra familier der far hadde jobb på land. Et inntrykk som nok har festnet seg hos mange, er sjømannssønnenes *patologi*, at de viste tegn på grunnleggende «feminin identifisering» og «kompensatorisk maskulinitet». Siden har dette gang på gang blitt trukket inn i forbindelse med fedre som forlater hjemmet ved skilsmisser. Men i en artikkel nesten tretti år etter sier forfatteren selv det i og for seg selvsagte, at «det kommer så an på». Farsfravær er en sosial betingelse som kan finne sted under vidt forskjellige vilkår og se vidt forskjellig ut. Tiller påpeker i sin «gjensynsartikkel» hvordan samtida griper forskningsresultater og tolker dem i sitt bilde. Hans siktemål var å få bedre innsikt i farsrollen og den manglende far som et *allment* fenomen i kulturen på femtitallet. Barn av sjømenn og barn av menn med jobb i land skulle gi variasjoner i fenomenet farsfravær, ikke fravær som kontrast til nærvær.

Det er ikke lett å finne noen grunn til å forkaste det empiriske grunnlaget for de konklusjonene som ble trukket av den opprinnelige undersøkelsen av farsfravær, sier Tiller. «Data er svært sikre og signifikansnivåene adekvate.» Men resultatene fra undersøkelsen ble overforenklet og generalisert, og skapte nye stereotypier. For forskjellene mellom gruppene var små, slik at merkelappene «feminin identifisering» og «kompensatorisk maskulinitet» lå langt fra det som vakte bekymring hos de klinikerne som samlet inn materialet til undersøkelsen – få eller ingen av disse guttene ble definert som behandlingstrengende. Et annet vesentlig forbehold er, sier Tiller, at «konklusjonene gjelder barn i småskolen i en mindre norsk by i et utpreget sjøfartsdistrikt i 50-åra, med fedre som var offiserer i handelsflåten, med høye inntekter og hjemmeværende mødre som var vokst opp i en tid og et miljø som satte bestemte og strenge krav både til morsrollen og til kjønnsrollene,» sier Tiller (1985, s. 163). Det er nok derfor «Det kommer an på» er valgt som undertittel på gjensynsartikkelen fra 1985.

En kan tenke seg generalisering både av tilstandsbilder og av modeller. Generalisering av tilstandsbilder vil bestemmes av om de er dekkende for samme/liknende fenomener andre steder, mens generalisering av modeller vil bestemmes av om de er relevante og gyldige for samme typer fenomener andre steder, eventuelt andre typer fenomener, og i tillegg om de vil kunne generere ny og interessant kunnskap. I det følgende skal jeg se nærmere på generalisering av begge typer resultater fra «normalfamilieundersøkelsen».

Prosjekt 2: Familieliv som vekker bekymring

Jeg har argumentert for hvorfor tilstandsbildene og forståelsesmodellene om vanlige, heterofile parforhold fra «normalfamilieundersøkelsen» kan vurderes som bedre enn de som er gjengs i kulturen og i psykologifaget, for eksempel modeller som opererer med kjønn som del av en fast kjerne. Disse resultatene har jeg presentert og anvendt i en rekke sammenhenger, både i familiepolitiske spørsmål (Andenæs, 1996b, 1996c, 1998) og i generell opplysningsvirksomhet overfor fagfolk og foreldre. En utfordring har da vært å legge til rette for at mottakerne kan se at kunnskapen som er basert på de åtte familiene, gir et interessant blikk også på andre familier.

Siden den samlede framstillingen av «normalfamilieundersøkelsen» ble avsluttet, har jeg skiftet forskningsfelt. Jeg har beveget meg fra utforskning av familier som er valgt ut nettopp fordi de innfrir sosiale krav til familieliv og barneomsorg, over til familier der foreldrene selv og/eller omgivelsene er bekymret for hvordan barna har det, og der dette har ført familiene i kontakt med hjelpeapparatet. «Hjelpeiltaksundersøkelsen» handler om alenemødre med småbarn og deres møte med barnevernet.

Sanspillet mellom hjelpeapparat og familier beveger seg rundt barndom og familieliv; om hvordan omsorgen i familien skal vurderes, og hvordan den kan forbedres. En problemstilling i undersøkelsen om barnevernsfamilier er hvordan omsorgsfunksjoner og samspill i familien kan kartlegges og vurderes på en måte som er relevant for barns utvikling, og som kan fungere som felles fokus for familien og barnevernet. Her trengs kunnskap om vanlige barndommer, om vanlige parforhold og kvinneliv av den type som er utviklet i «normalfamilieundersøkelsen». Et spørsmål knyttet til generalisering blir dermed hvordan man

kan legge til rette for overføring av slik kunnskap til barnevernsfeltet, og argumentere for at det er relevant.

Det ene hjelpemiddelet for å legge til rette for overføring av kunnskap som jeg vil trekke fram, er at kunnskapen man tilbyr, er *kontekstualisert* og *kontekstsensitiv*. Et annet hjelpemiddel er at avsenderen må *kjenne nedslagsfeltet*, og ikke minst ha oversikt over de forståelsesmodellene som er i omlop. Hvilke forestillinger om barnevernets alenemødre er det som preger feltets praksis? Handler det først og fremst om hva foreldre ikke mestrer, om vanskelige barndommer og psykiske problemer, om ofre som skaper nye ofre? Blir barnevernets mødre forstått på en helt annen måte enn jeg har prøvd å nærme meg småbarnsmødrene i «normalfamilieundersøkelsen»? Jo mer man vet om de eksisterende diskurser på et felt, desto større sjanser vil det være for at alternative modeller kan presenteres på en måte som gir mening for feltets aktører, og som dermed kan gjøre generalisering mulig.

Utforskning av barnevernsfeltets forståelsesmodeller er bygd inn i «hjelpetiltaksundersøkelsen». Det er en undersøkelse som tar for seg samspillet mellom hjelpeapparat og aleneforelderfamilier med barn i alderen 4–7 år der barnevernet har satt inn hjelpetiltak (det som tidligere het «forebyggende barnevernstiltak»). De vanligste hjelpetiltakene som barnevernet setter inn, er barnehage, ofte kombinert med helge- og ettermiddagsopphold i besøkshjem, eller andre typer tiltak som skal fungere som avlastning for mødrene og gi barnet erfaringer som familielivet under de rådende omstendigheter ikke kan tilby.

Forskningsprosjektet er basert på kvalitative intervjuer med alenemor, barnet og deres saksbehandler i fjorten familier. Samtalen med *mødrene* består av en gjennomgang av barnets omsorgshistorie, for å få et bilde av hvordan de er blitt den familien de er i dag, og et livsfomsintervju, som er beskrevet tidligere i artikkelen. Samtalen med *saksbehandleren* i den enkelte familie fokuserte på hva det var ved familien som hadde vekket hjelpeapparatets bekymring, og hvordan de begrunnet tiltakene som var satt inn. Dessuten ville vi gjerne at saksbehandlerne skulle gi sin framstilling av familiens bevegelse igjennom døgnet, ut fra den kunnskapen de hadde fått gjennom sin befattning med saken. Gjennom disse intervjuene har vi skapt et empirisk materiale om kontekstualisert samspill slik det oppfattes av de involverte selv. Vi får konkrete beskrivelser av dagliglivets hendelser, slik de er kjedet sammen i døgnet, og informantenes oppfatninger får plass i form av løpende kommentarer til

det som skjer. Dermed er de egnet til å analysere organisering av omsorg og samspill, og forståelsesmodellene til de som er involvert, inkludert de aktiverte diskurser om foreldreskapet som et kjønn arrangement.

Etter hvert er det flere som har påpekt at barnevernsfeltet fungerer undertrykkende for mødre som er klienter (Ericsson, 1997; O'Hagan & Dillenburg, 1995; Kolljord, 1997; Appell, 1998; Swift, 1995). Undertrykkende mekanismer preger de direkte møtene mellom klient og saksbehandler, og ligger også i lovverket, i fagfolkernes utdanning, i utviklingspsykologiske modeller, i organisasjonsstrukturen, og i den dagsaktuelle politikk og formaliserte rutiner, blir det påpekt (O'Hagan & Dillenburg, 1995). I dette ligger også en etterspørsel etter alternative forståelser som kan bidra til mindre undertrykkende praksiser. Til tross for kvinners tallmessige dominans både som klienter og som ansatte, fortsetter kvinnene å være «missing persons» når det gjelder synlighet og innflytelse, hevdes det (Swift, 1995).

Et annet umiddelbart inntrykk

I ettertid har jeg prøvd å gjenkalle hvilke inntrykk som dannet seg underveis, mens jeg holdt på med intervjuarbeidet i «normalfamilieundersøkelsen», og ennå ikke hadde påbegynt det systematiske analysearbeidet. Jeg hadde intervjuet familier der foreldrenes utdanningsnivå varierte fra grunnskole hos begge, til familier der både mor og far hadde embetseksamen, alle bodde i eget hus/rekkehus, og der det ikke var noe som tydet på problemer med å greie de økonomiske forpliktelser. Jeg husker at jeg var slått av hvordan foreldrene fikk dagliglivets hendelser til å gli, takket være et dagsprogram med høy grad av rutinisering, og en stor innsats for å unngå konflikter eller at hendelsenes flyt skulle stoppe opp. Særlig mødrenes innsats med å fortolke og rette seg inn etter sine små gutters ønsker og følelsesmessige tilstander var av et slikt omfang at det nærmest fikk meg til å snappe etter pusten – og kanskje oppfatte nivået på innlevelse og skjerming som noe høyere enn nødvendig. Det som slo meg ved det de fortalte, var alt de *gjorde med* det som var deres betingelser. Her passet ikke tanke-modeller om passive mottakere som utsettes for forskjellige faktorer. Dessuten ble jeg slått av mødrenes omfattende systemer for å trekke fedrene med og ungene framover, ved å legge til rette både i stort

og i smått, og samtidig få både mann og barn til å oppleve seg som igangsettere.

Inntrykkene fra intervjuene med barnevernets alenemødre var annerledes, noe som kunne peke i retning av at her trengtes helt andre forståelsesmodeller. Jeg ble grepet av alt disse kvinnene var *utsatt for*. I flere tilfeller inngikk seksuelle overgrep i den historien som mødrene fortalte, enten som en hendelse i mødrenes egen barndom/ungdom, eller som noe ungen deres var blitt utsatt for. Jeg fikk høre om psykiske problemer hos mødrene, om brysonisme og til dels voldelige barnefedre, om en i mine øyne oppsiktsvekkende mangel på støtte fra besteforeldregenerasjonen, og om fattigdom i det moderne Norge. I tida mellom de to prosjektene hadde jeg selv etablert meg i egen familie, med mann og barn, et liv som lå langt unna de livene jeg fikk innblikk i som forsker. Jeg ble overveldet over belastningene og påkjenningene, og samtidig full av beundring over hva de orket og hva de holdt ut. Slik var den umiddelbare oppfatningen av de mødrestyrte aleneforelderfamiliene. Det er de samme livene saksbehandlerene stadig møter, og må handle i forhold til, og som vist gir intervju materialet anledning til å analysere de forståelsesformer som ligger i deres praksis. Vi kan se på barnevernets virksomhet som et felt for den kollektive diskurs om hva dagens småbarnsmødre holder på med, der hegemoniske forståelsesmåter i kulturen – i møte med profesjonenes egne – materialiserer seg og får direkte konsekvenser for dem det gjelder; her for mødre og barna deres.

Vi legger til grunn at både mødre og saksbehandlere prøver å bidra til å skape gode betingelser for barna. Men de vil i enhver sak ha forskjellige posisjoner. Saksbehandleren skal vurdere omsorgen i hjemmet ut fra sitt faglige ståsted, mens den enkelte mor har skapt det omsorgssystemet som skal vurderes. Siden hun står som den ansvarlige for dette systemet, blir en vurdering av omsorgssystemet samtidig en vurdering av *benne*. Begge parter har oppfatninger om hvordan det er i familien, og hvordan det *burde* være. Begge parter har oppfatninger og ideer om hva som kan gjøre det bedre, og hva eget bidrag til forbedringen kan være.

Når en skal analysere forståelsesformer, er det mye å hente i litteratur om diskursanalyser (se Magnussens artikkel). Tekster er konstruert ut fra det tilfang kulturen gir (Bannister et al., 1994), en påminnelse om at både mødre og saksbehandlere lever i et nettverk av mening og

lager sin forståelse ut fra de forståelsesmonstre som er tilgjengelige i kulturen, og som de kan ta i bruk. Et annet poeng er at tekster er langt fra så sammenhengende som de først synes å være. Det betyr at mange forståelser kan leve side om side, også innenfor en og samme saksbehandlers håndtering av en og samme sak. Poenget er ikke å si at «slik tenker alle saksbehandlere». Men det ser ut til at det er noen måter å tenke på som det er lettere å gripe til, og som jeg prøver å tydeliggjøre.

Det er grunn til å tro at forskjellige saker utløser litt forskjellige deler av saksbehandlerens repertoar. Intervjuene gir ikke et bilde av alt som den enkelte saksbehandler rår over av tilnærminger, men først og fremst av hva som gjøres relevant i de enkeltsakene som samtalene fokuserte på. Da ser saksbehandlerens forståelsesmodeller ut til å være sentrert rundt egenskaper ved mødrene, og særlig deres psykiske problemer. Innenfor en individualiserende forståelsesramme, med psykoanalytisk tankegods som teori om psykiske lidelser, blir ubearbejdede opplevelser fra barndommen det som blir brukt til å forklare hvorfor situasjonen er som den er. Egenskaper ved mødrene blir til årsaker til mangelfull omsorg, der uhensiktsmessig grensesetting, manglende innlevelse i barn, lite stimulering, og manglende struktur går igjen som kjennetegn ved omsorgen. Den mangelfulle omsorgen skaper problemer hos barnet. Den ønskede løsningen er å få mor motivert til å søke hjelp hos psykolog/psykiater, og underveis sørge for avlastning for mor og sørge for at barnet får alternative erfaringer fra en vanlig, velfungerende familie – for å si det litt firkantet.

Fra barnevernets side er det altså en tendens til å vurdere omsorgen for barnet isolert, som et forhold mellom mor og barn. Vurderingen av omsorgen i en familie skjer ut fra generell psykologisk kunnskap av den type som forutsetter at mors hovedoppgave er å sørge for at hennes barn får tilstrekkelig omsorg, å svare på barnets behov, slik de blir oppfattet av hjelpeapparatet. Modellen er at barn opptrer med visse behov, som omgivelsene må innfri om utviklingen ikke skal stoppe opp eller få et skjevt forløp. Utvikling forstås som resultat av et indre program som folder seg ut etter hvert, så sant omgivelsene sørger for at behovene blir innfridd. Det er et abstrakt og avsondret barn det dreier seg om, og en ser i mindre grad barns utvikling som resultat av en arbeidsinnsats fra noen personer. Om en benytter seg av slike modeller, får dessuten omsorgsgiverens livsform en underordnet betydning (Haaavind, 1987). Her betyr det at selv om betingelsene for å leve som alenemor ikke

blir oversett, blir de heller ikke forstått som kjernen i en livsform, som også rammer inn barnets liv.

Mødrene ser seg selv og ungene i en mer omfattende sammenheng. De trekker tydeligere inn de samfunnsmessige betingelser de stilles overfor som enslige mødre, og snakker om avveininger mellom lønnsarbeid/utdanning og omsorgsarbeid, om økonomiske problemer, om et ofte problematisk medforelderskap, om nettverk og om muligheter for avlastning. Deres fortellinger handler om strevet med å skulle kombinere omsorg for barn med økonomisk forsørgelse, og preges av bekymring over at det de tilbyr sine barn, ligger under egne standarder for hvordan det burde være.

Stort sett var mødrenes historier og saksbehandlingens historier forenlig, selv om det i noen av tilfellene for eksempel kunne være hendelser som mødrene med vilje holdt tilbake. Men den systematiske analysen av beskrivelsene til hver av partene fikk fram noe som framsto som betydningsfullt: Mødrene ser ut til å vurdere sin livssituasjon ut fra en noe annen modell enn barnevernet, en modell som inkluderer at hun også har andre oppgave å skjøtte for å få familiens hverdag til å gå i hop – og helst bevege seg mot noe bedre.

Andre bilder og andre forståelser

For vårt formål er det ikke nødvendig å ta stilling til om alenemødrene i «hjelpetiltaksundersøkelsen» har psykiske problemer eller ikke, eller hvor omfattende de måtte være. Problemstillingen vår er heller hvordan de forståelsesmønstrene, eller modellene, som til enhver tid er i bruk, styrer hva vi ser etter, og dermed også hva vi ikke får øye på. Om interessen blir dreid mot den enkelte mors personlige problemer, forstått som et resultat av tidligere påkjenninger, kan det bli vanskeligere å utforske de betingelsene hun står overfor her og nå, og se den enkelte mors anstrengelse. Slik min forståelseshorisont i begynnelsen var overskygget av alle belastningene som barnevernsmødrene var utsatt for.

Tar vi som utgangspunkt at barnevernets alenemødre, i likhet med andre mødre, er handlende personer som anstrenger seg for å få til et verdig kvinnelig, gir det et annet blikk. Og det er i utgangspunktet ingen grunn til å tro at ikke barnevernets mødre, i likhet med andre mødre, prøver å lage et moderne liv der både barn og jobb skal ha en plass.

Men det er heller ingen selvfølge at mødres strev med å kombinere yrkesaktivitet og omsorg for barn blir sett og fulgt opp fra barnevernets side. For ser vi hvilken betydning barnevernet i «hjelpetiltaksundersøkelsen» tillegger mødrenes jobb, eventuelt at de ikke har en jobb, er det flere som betrakter jobben som *irrelevant* for den kontakten som skal være mellom barnevern og familie, eller at jobben er en *trussel* mot omsorgen for barn.

I sin organisering av dagliglivet legger mødrene fra «normalfamilieundersøkelsen» vekt på å kombinere hensyn til barnet, ut fra sin forståelse av hva et barn er og hva et barn trenger, med hensyn til gjennomføring av de andre oppgavene som arbeids- og familieliv fører med seg. Mødrene kombinerer de ulike hensyn ved å utforme rutiner for å få hverdagslivets oppgaver med egen jobb, husholdsarbeid og barneomsorg til å henge sammen. Rutinene er noenlunde faste, og gir dermed barnet et relativt forutsigbart program fra dag til dag, og gjennom året.

Dette er nyttig kunnskap som gir ideer til analytiske spørsmål i møtet med de mer utsatte familiene, både når en skal prøve å gjenkjenne anstrengelsene, og når en skal være med på å støtte bevegelsen. Om barnevernet foretar en mer omfattende utforskning av dagliglivet, slik det framstår for familiemedlemmene selv, vil det også gi et bedre grunnlag når en skal vurdere omsorgssituasjonen, og når en skal utvikle tiltak for å bedre omsorgsorganiseringen i familien. Dessuten kan det redusere risikoen for uhensiktsmessige fortolkninger av familielivet. Når en mor nøler med å sende fireåringen sin i barnehage, så kan det handle om problemer med å komme seg opp om morgenen. Men en alternativ fortolkningsramme er at det uttrykker en tvil hos moren: Er dette det beste for mitt barn? De opplever det som sitt ansvar at barnet ikke bor sammen med faren sin, og at de ikke kan tilby høyere materiell velstand enn tilfellet er. Da skal de i hvert fall sørge for at barnet får nok av det hun oppfatter som kulturens anbefaling: små tidskrav og mye nærhet fra mor. I likhet med mødrene i «normalfamilieundersøkelsen» kan hun ikke satse på at andres standarder er like høye som hennes egne, eller at andre er tilstrekkelig lydhøre for hvordan barnet har det. For henne blir det utslagsgivende for hvordan hun organiserer dagen. I begge tilfeller kan det være et mål å få til mer regelmessige barnehagebesøk for barnet. Men hvilke samtaler og eventuelle tiltak som trengs, det må justeres etter hvilken fortolkningsramme som er mest hensiktsmessig.

Omsorg for barn blir ofte onalt som noe som foregår i visse situasjoner som er spesielt lagt til rette for barn, der kvaliteten vurderes ut fra nærhet, stimulering osv. Et slikt syn har en tendens til å koples til krav til foreldre om å skape en tilværelse for barn som er upåvirket av og utskilt fra annet sosialt liv, og der barnehensyn skal gis forrang for alle andre hensyn. Dette er et vanlig syn både i kulturen generelt og innenfor hjelpeapparatet. Men kanskje er det slik at det som ved første blick syntes som en særlig barnevennlig linje, peker mot en segregering både av barn og av de som skal ta vare på dem?

Forståelsestilbudet fra «normalfamilieundersøkelsen» er, som vist, å utvide perspektivet på omsorg, ved å trekke inn også de andre oppgavene som må skjottes for å få familiens hverdag til å gå i hop. Da blir barneomsorg forstått som en bestemt måte å organisere en sammenhengende kjede av dagliglivets rutiner på, innleiret i familiens øvrige gjøremål og oppgaver. Om en tenker at utvikling skjer gjennom sosial deltakelse, blir spørsmålet hvordan dette dagliglivet er egnet til å innlemme barnet i stadig mer utvidede sammenhenger, samtidig som de er utformet slik at de ivaretar små barns behov for beskyttelse. Poenget med å prøve å forstå hva mødrene holder på med, er altså ikke bare at alle skal ha rett til å komme til orde – det er også at vi får et skarpere blick på det barnet blir tilbudt og skal gjøre til sitt. Får en tak i den enkelte mors forståelse av sitt liv og av sitt barn, kommer vi også tettere opp til det som er barnets utviklingsbetingelser.

I «normalfamilieundersøkelsen» så vi at det som regulerte mødrenes bestrebelser på å skape det hun ser som en bedre tilværelse, var *hensyn til barna*, og *hensyn til kjærligheten*. Betydningen av å utforske det første hensynet også i de mer utsatte familiene, har vi allerede sett eksempel på. Hensyn til kjærligheten handlet i «normalfamilieundersøkelsen» om hvordan mødrene forholdt seg til *premisser for beteroofil kjærlighet*. For alenemødrene er det ikke lenger snakk om å passe på kjærligheten til en partner – den er av forskjellige grunner kastet på båten – men det som følger av å ha eller å ha hatt en mannlig medforelder til sine barn. Det kan dreie seg om hvordan hun skal gå fram for å få ham til å interessere seg mer for ungene sine, eller hvordan hun kan beskytte seg og ungene mot en voldelig far eller en far som lever på en slik måte at hun nødig vil utsette ungene for informasjon om hans livsførsel.

For saksbehandlerne later samvær med far til å være et spørsmål om hva som er best for barnet. Den psykologiske forståelsesmodell som kan skimtes, er at alle barn har behov for kontakt med foreldre av begge kjønn, og at dette er noe man skal prøve å få til så langt det er mulig. Følgen kan lett bli at man stiller bare bittesmå krav til faderskapet.

Mødrene tenker i samme retning som saksbehandlerne: at det er viktig å sørge for fortsatt kontakt mellom far og barn. De mødrene som lar far være far på egne premisser, handler i tråd med saksbehandlerens forståelse. Men noen stiller høyere krav til fedrene. For disse mødrene er det i tillegg et spørsmål om hvordan far lever opp til deres standard for foreldreskap, og da kan de ikke uten videre godta at han setter premisser for samværet. Han må vise at han kan sette barnas behov foran sine egne, og følge opp avtaler. For dem er det ikke nok at barna skal oppleve at de *har* en far, ungene skal ha en far som de føler bryr seg om dem, og som ønsker å være sammen med dem. En ting er at denne holdningen hos mødrene har skapt, og kanskje fremdeles skaper, konflikter med barnas fedre. Men det kan også skape konflikter med saksbehandlerne, som lett kan oppleve slike mødre som vanskelige. Det implisitte krav er at mødrene skal legge forholdene til rette for at far og barn kan ha kontakt med hverandre, uavhengig av hva mødrene selv måtte føle og mene. Når noen mødre fortsetter å *vurdere* fars tilbud, blir ikke dette tatt til inntekt for mødrenes standarder for hvordan deres barn bør ha det, men bekrefter heller at dette er mødre med personlige problemer og væremåter som skaper trøbbel for dem selv, for ungene og for andre. Er ikke dette bare en ekstrem variant av den utbredte forståelsen at «om vi ønsker fedre inn i omsorgen for barna, så må de få gjøre det på sin måte»?

Disse i og for seg ganske enkle spørsmålene gjør det lettere å se barnevernsinndrenes anstrengelser for å bygge opp et aktivt liv for seg og ungene sine, et liv som skal gi bekreftelse i det som er hennes tid og hennes sted. Dette omfatter også den enkelte mors ideer om hvordan barn bør ha det. Hun stiller krav til seg selv om å ta vare på barna sine slik hun oppfatter kulturens anbefalinger, der viktige ingredienser er innlevelse i den lille og beskyttelse mot sider ved tilværelsen som ikke har barn som dimensjonerende enhet.

Svarene vi får ved å resirkulere spørsmålene som ligger i forståelsesmodellene fra «normalfamilieundersøkelsen», ligger nærmere mødrenes egen forståelse av sin egen og familiens situasjon enn den forståelsen saksbehandlerne uttrykker. Dette er ikke noe bevis på hva som er «riktig», eller hvor vellykket «eksporten» fra den ene undersøkelsen til den neste har vært. Men det tyder på at vår tilnærming kan være bedre egnet til å skape felles fokus og allianser med mødrene det gjelder. Det er ingen liten ting i barnevernet. En uttalt bekymring i barnevernsfeltet er at en ikke greier å opprette kontakt med de familiene som en er bekymret for, men der det samtidig ikke er så åpenbart galt fatt at en kan tvinge seg inn (Christiansen, Havnen & Håvik, 1998).

Som vi har sett, inneholder de forståelsesmodellene som preger barnevernet, også implisitte ideer om hvordan kvinneliv skal leves. Om identitetsskaping først og fremst gjøres til spørsmål om å bearbeide barndomserfaringer, vil dette til dels være tanker som peker i en annen retning enn den å jourførte kunnskapen om voksne omsorgsaktors identitetsskaping som «normalfamilieundersøkelsen» gir. Kan det være slik at barnevernets modeller gjør at de blir liggende etter, og ikke får justert seg inn mot at det vanlige for kvinner nå er å kombinere jobb og barn? Det kan komme til å bety at de konsentrerer seg om en marginaliserende virksomhet, ved å dvele ved det som har vært spesielt for disse mødrene tidligere i livet. For et praksisfelt som barnevernet er det nødvendig med stadig å jourføring av slike tilstandsbilder som «normalfamilieundersøkelsen» gir, og oppfordrer til, ved sin framheving av kontekstsensitiv forståelse og skepsis til tidløse modeller for å forstå relasjoner mellom mennesker. Det påhviler derfor forskeren et ansvar for å legge til rette for slik generalisering.

Tydeliggjøre resultatene og lytte til mottakerne

Ved å gå såpass detaljert inn i to undersøkelser som fulgte etter hverandre, har vi sett hvordan resultatene fra undersøkelsen om de vanlige familiene blir sentrale i analyseapparatet som utvikles i undersøkelsen om nye foreldre i nye kontekster. Det kan utvikles versjoner av de analytiske spørsmål som er enda bedre tilpasset disse familiene og dette praksisfeltet og vil bety at de analytiske spørsmålene jeg startet med,

blir justert. Også intervjuformer fra «normalfamilieundersøkelsen» ble gjenstand for gjenbruk og videreutvikling i «hjelpetiltaksundersøkelsen». Også det er et eksempel på at kunnskap fra den ene undersøkelsen overføres til den neste og justeres etter *denne* sammenheng.

Underveis har vi sett hvordan generaliseringsmulighetene bygges opp og kan argumenteres for. I dette bestemte tilfellet var det samme forsker som sto for den generaliseringen som ligger i dette gjenbruket fra en undersøkelse til neste. Generaliseringsmulighetene ble tydelige gjennom en bevegelse mellom de to undersøkelser, og møtet med ny empiri og nye analytiske utfordringer bidro også til tydeliggjøre hva som var resultater fra den første.

Innledningsvis uttrykte jeg skepsis til kvalitative forskere som betegner undersøkelsene sine som eksplorerende, underforstått at den egentlige forskningen kommer senere. For av og til kan man lure på om det er en strategi for å gjøre seg uangripelig for kritikk om skjeve valg og manglende generaliseringsmuligheter. Og en utilsiktet konsekvens av denne unnskyldende stilen er at man støtter opp om de hegemoniske forestillinger om hvordan forskning *burde* være: undersøkelser med store, representative utvalg der resultatene er basert på statistisk bearbeiding og sannsynlighetslogikk.

Men kanskje er det likevel på sin plass å holde fast på det eksplorerende? Da er imidlertid resonnetet ikke at det dessverre er bare åtte familier med i en undersøkelse, ei heller at det er den kvalitative empirien som gjør at en ikke har andre muligheter. Hensikten er heller ikke å signalisere uforpliktethet, at det ikke er så fællig om man ikke blir tatt på alvor. Poenget med å kalle forskningen sin eksplorerende kan snarere være å markere et syn på kunnskap der resultater fra en undersøkelse legges fram som et *forslag* til hvordan et fenomen kan beskrives og forstås. Da tilbyr man sine resultater, samtidig som man inviterer til videre utprøving og diskusjon, og får også mulighet til selv å se noe nytt i det man har lagt bak seg.

Mot denne bakgrunnen framstår innholdet og mulighetene som følger i kjølvannet av en undersøkelse, når man kjenner sine resultater og vet hvor de skal hen, som et onnråde innenfor kvalitativ metode som fortjener betydelig oppmerksomhet, og som kan utfordre forestillinger om arbeidsdelingen mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger. Å tydeliggjøre hva som er resultatene, deretter argumentere for deres troverdighet, og endelig lage presentasjoner der en tar hensyn til de

eksisterende diskurser på feltet, vil øke sjansen for at både tilstandsbilder og forståelsesmodeller treffer mottakerne, og kan tas i bruk. At de oppleves som relevante – og kan generaliseres.

Referanser

- Andenæs, Agnes. (1996a). *Foreldre og barn i forandring*. Oslo: Pedagogisk Forum.
- Andenæs, Agnes. (1996b). Valgfrihet som begrep i familiepolitikken – et sosialpsykologisk perspektiv. I NOU 1996: 13. *Offentlige overføringer til barnefamilier*. Oslo.
- Andenæs, Agnes. (1996). Hvordan kan vi tenke rundt barns beste? I NOU 1996: 13. *Offentlige overføringer til barnefamilier*. Oslo.
- Andenæs, Agnes. (1998). Faglige premisser i politiske diskusjoner: Fra kontantstøtdebatten 1997–1998. *Kvinneforskning*, nr. 2, 12–26.
- Appell, Annette R. (1998). On fixing 'bad' mothers and saving their children. I M. Ladd-Taylor & L. Umansky (red.), *Bad mothers. The politics of blame in twentieth-century America*. New York: New York University Press.
- Bakan, David. (1969). *On method*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Bannister, Peter et al. (1994). *Qualitative methods in psychology. A research guide*. Buckingham: Open University Press.
- Bruner, Jerome. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Butler, Judith. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. London/New York: Routledge.
- Christiansen, Øivin, Havnen, Karen & Havik, Toril. (1998). Rett hjelp – til rett tid – til rett barn – visjon eller virkelighet? *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr. 2, 100–107.
- Cole, Michael. (1992). Context, modularity, and the cultural constitution of development. I L.T. Winegar & J. Valsiner (red.), *Children's development within social context. Volume 2. Research and methodology*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Ericsson, Kjersti. (1997). *Barnevern som samfunnsnspeil*. Oslo: Pax.
- Geertz, Clifford. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Gulbrandsen, Liv Mette. (1998). *I barns dagligliv. En kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Glaser, Barney & Strauss, Anselm. (1967). *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine.
- Harding, Sandra. (1986). *The science question in feminism*. Milton Keynes: Open University Press.
- Holter, Hanne. (1981). Om kvinneundertrykkelse, mannundertrykkelse og hersketeknikker. I K. Andenæs, T. Johansen & T. Mathiesen (red.), *Maktens ansikter. Perspektiver på makt og maktforskning*. Oslo: Gyldendal.
- Haavind, Hanne. (1982). Makt og kjærlighet i ekteskapet. I R. Haukaa, M. Hoel & H. Haavind (red.), *Kvinneforskning: Bidrag til samfunnsteori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, Hanne. (1987). *Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, Hanne. (1992). Vi måste söka efter könets förändrade betydelse. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 3, 16–34.
- Kennedy, Mary M. (1979). Generalizing from single case studies. *Evaluation Quarterly*, 12, 661–678.
- Kolfjord, Ingela. (1997). Feministiskt socialt arbete. I Å. Lundquist & D. Mulinar (red.), *Sociologisk kvinnoforskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, Steinar. (1992). Postmodern psychology: A contradiction in terms? I S. Kvale (red.), *Psychology and postmodernism*. London: Sage.
- Lewin, Miriam. (1987). *Understanding psychological research*. Florida: Robert E. Krieger Publishing Company.
- Marshall, Cathrine & Rossman, Gretchen B. (1989). *Designing qualitative research*. Newbury Park: Sage.
- Mead, Georg Herbert. (1972). *On social psychology. Selected papers*. Utgitt og med innledning av Anselm Strauss. Chicago: The University of Chicago Press.
- O'Hagan, Kieran & Dillenburg, Karola. (1995). *The abuse of women within child care work*. Buckingham: Open University Press.
- Polkinghorne, Donald. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. Albany New York: State University of New York Press.
- Polkinghorne, Donald. (1991). Generalization and qualitative research. Issues of external validity. Foredrag ved årsmøtet i American Educational Research Association, Chicago.
- Strauss, Anselm L. (1987). *Qualitative analyses for social scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strauss, Anselm L. & Corbin, Juliet. (1990). *Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park: Sage.
- Swift, Karen J. (1995). Missing persons: Women in child welfare. *Child Welfare*, 74, 486–502.
- Sondergaard, Dorte Marie. (1996). *Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruktioner blandt unge voksne i Akademiet*. København: Museum Tusulanum Forlag.
- Tiller, Per Olav. (1958). Father absence and personality development of children in sailor families. *Nordisk Psykologi's monograph series*, 9.
- Tiller, Per Olav. (1985). Gjensyn med farsfravær – eller «Det kommer an på». I I. Bø (red.), *Barn i miljø. Oppvekst i en utviklingsøkonomisk sammenheng*. Oslo: Cappelen.
- Valsiner, Jaan. (1984). Two alternative epistemological frameworks in psychology: The typological and variational modes of thinking. *The Journal of Mind and Behavior*, 5, 449–470.